

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА
на дисертаційну працю Юрчак Марії Богданівни
«Еволюція відносин ЄС – Україна у 1993 – 2014 рр.: історичний аспект»,
подану на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук за спеціальністю
07.00.02 – всесвітня історія

Процеси економічної та політичної інтеграції, які особливо інтенсивно розгорнулися в сучасній Європі, починаючи з 90-х років ХХ ст., поставили перед державами низку стратегічних проблем, від вирішення яких залежить їхня спроможність адаптуватись до сучасних світових трансформацій. Одним із найскладніших питань перехідного періоду в історії міжнародних відносин, який настав після розпаду СРСР, було вироблення спільної політики у взаємовідносинах створеного на основі Маастрихтського договору 1992 року Європейського Союзу та нових незалежних держав (ННД), серед яких знаходиться й Україна.

З набуттям незалежності у 1991 році, Україна розпочала формувати свій зовнішньополітичний курс, в основу якого було покладено прагнення зміцнити національну безпеку держави і стати активним учасником міжнародних відносин. Одним з пріоритетів зовнішньої політики розглядалася інтеграція України в європейські структури. Цей визначальний пріоритет був природним наслідком здобуття державної незалежності, багатовікової історії українського народу, його ментальності та ціннісного вибору. Він передбачав європейську самоідентифікацію громадян, визначення відповідних стратегічних орієнтирів внутрішніх перетворень і логіки трансформаційних процесів, нові перспективи та можливості поглиблення євроінтеграційної політики нашої держави.

Враховуючи те, що наша молода держава географічно розташована в центрі Європи, а також загалом поділяла загальноєвропейські цінності, стратегічний курс України на європейську інтеграцію і вступ до ЄС постав цілком природним і таким, що повністю відповідає національним інтересам. За

цих умов не дивно, що Україна першою серед незалежних держав, які виникли після розпаду СРСР, 14 червня 1994 року уклала Угоду про партнерство та співробітництво з Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами (УПС). Безперечно, укладення такої угоди сприяло піднесенню міжнародного авторитету нашої держави і, що вкрай важливо, створило необхідну правову основу для взаємовідносин між Україною та європейською спільнотою, оскільки ЄС існує як співтовариство держав, об'єднаних на основі відповідних правових засад. З набуттям чинності УПС (з 1 березня 1998 року), європейський вибір України набув особливої актуальності. Пріоритетність співробітництва України з ЄС та державами, що входять до його складу, ґрунтувалася на тому, що саме Європейський Союз відіграватиме провідну роль у забезпеченні економічного і соціального розвитку та політичної стабільності на континенті на довгострокову перспективу.

Разом з тим, саме європейський вибір України, необхідність євроінтеграції стали одними з найважливіших чинників державної незалежності, політичної стабільності та ефективного економічного розвитку країни. Основними політичними вигодами послідовної європейської інтеграції розглядалося зміцнення стабільності демократичної політичної системи та її інститутів, модернізація правового поля і забезпечення прозорості національного законодавства, поглиблення культури демократії, повага до прав людини тощо. Європейська інтеграція також означала зміцнення національної безпеки та безпеки громадян, адже вона виключає застосування сили як методу залагоджування суперечностей, сприяє стабільності у відносинах з усіма сусідами. Євроінтеграційні прагнення України – це бажання стати розвинутою, демократичною країною з верховенством законів, повагою прав і свобод людини, ринковою, конкурентноспроможною економікою.

Однак шлях до об'єднаної Європи, як на рубежі ХХ – ХХІ ст. передбачав відомий український мислитель і філософ Мирослав Попович, виявився для України не просто складним і суперечливим, але й сповненим драматизму і навіть трагізму. Відсутність суспільного консенсусу щодо напрямків і темпів

соціально-економічних реформ, неефективна діяльність у сфері євроінтеграційної політики окремих українських урядів, неоднозначне бачення української євроінтеграційної перспективи в самому Європейському Союзі суттєво ускладнили і навіть віддалили перспективу не тільки повного, а й асоційованого членства України в ЄС. Навіть незважаючи на повне завершення підготовки до підписання на Вільнюському (листопад 2013 р.) саміті ЄС Угоди про асоціацію між Європейським Союзом і Україною, саме це підписання було зірване тодішньою українською владою, яка вирішила «взяти паузу». Наслідком став не тільки Євромайдан і Революція Гідності, втеча Президента В.Януковича за межі країни і «переформатування» влади в Україні, але й «гібридна» (асиметрична) війна, яку проти України та її європейського вибору розв'язала Російська Федерація, анексувавши Крим і всебічно підтримавши сепаратистів на Сході України. Водночас тільки у таких складних і неординарних умовах упродовж березня – вересня 2014 р. наша держава підписала і ратифікувала Угоду про асоціацію з ЄС, що стало логічним результатом історичної еволюції відносин ЄС – Україна упродовж 1993 – 2014 рр. У цьому сенсі задекларована наукова проблема не лише характеризується високим ступенем актуальності та практичної значимості, але й потребує комплексного історичного наукового аналізу. При цьому власне теоретичний аспект, який полягає в недостатній історіографічній розробці порушеної в дисертаційній праці проблеми, доповнюється вагомістю й актуальністю її розробки, на що слушно звертає увагу авторка дисертації, зокрема і для вдосконалення механізмів реалізації укладених між ЄС і Україною домовленостей, а також успішної інтеграції нашої держави у європейські структури. Погоджуємося з резонним висновком авторки дисертації, що метою сучасної історії як галузі наукового знання є концептуалізація, контекстуалізація й історизація розвитку відносин Європейського Союзу з Україною з початку 1990-х років і забезпечення історичного розуміння поточних тенденцій і подій.

Метою представлено до захисту наукового дослідження є комплексний аналіз розвитку відносин Європейського Союзу з Україною упродовж 1993–2014 рр., здійснений на основі широкої джерельної бази та наявних у сучасній історичній науці та політиці поглядів, концепцій і теорій, що стосуються динаміки євроінтеграційних процесів та ролі в них України. Цій меті підпорядкована вся структурно-логічна побудова дисертаційної праці. Вона складається з вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури, переліку умовних позначень, а також низки додатків. Здобувачка послідовно і на належному фаховому рівні охарактеризувала історіографію, джерельну базу та методологію наукового дослідження; проаналізувала процес становлення політики ЄС щодо України; розкрила особливості розвитку відносин ЄС – Україна у 1998 – 2006 рр., а також характер переговорного процесу 2007 – 2013 рр. і потенціал впливу країн-членів Євросоюзу на інтеграційні перспективи України в 2014 р.

Відзначаємо і той факт, що дисертаційна праця виконана на основі опрацювання значного масиву фахової літератури та залучення широкого кола різнопланових документальних та інших оригінальних джерельних матеріалів (загалом 516 позицій у списку використаних джерел). На основі генетичного принципу класифікації здобувачка виокремила в джерельній базі дослідження 12 груп: 1) Установчі договори Європейського Союзу; 2) Документи окремих інституцій ЄС; 3) Міжнародні правові акти: двосторонні договори ЄС та України, угоди окремих членів Євросоюзу з Україною; 4) Документи органів співпраці між ЄС та Україною; 5) Вітчизняні нормативні акти центральних органів державної влади: Президента, Верховної ради, урядового зовнішньополітичного відомства, які дають можливість простежити процес еволюції європейського вектору зовнішньої політики України; 6) Документи державної виконавчої влади на місцях, міських рад та інших органів місцевого та регіонального самоврядування; 7) Офіційні матеріали та періодичні видання європейських та українських інституцій, Представництва Європейської Комісії в Україні, дипломатичних представництв країн ЄС; 8) Документи та матеріали

українських та зарубіжних політичних партій; недержавних та громадських організацій; 9) Промови діячів та функціонерів Євросоюзу; книги, статті та виступи державних і політичних діячів, дипломатів; 10) Статистичні та довідкові видання; 11) Матеріали соціологічних досліджень; 12) Матеріали періодичної преси та інших засобів масової інформації, а також Інтернет-ресурси.

Марія Юрчак, що важливо для здійснення історичного дисертаційного дослідження, використала також комплекс неопублікованих джерел, які знаходяться в архівах інституцій ЄС, МЗС України (матеріали управлінь євроатлантичної інтеграції, контролю над озброєннями, економічного і наукового співробітництва, фонду документів ООН) та Верховної Ради України (матеріали Комітету у закордонних справах і зв'язках з СНД, секретаріату Голови Верховної Ради). Наявні архівні джерела вона резонно класифікувала як доповідні записки, звіти, аналітичні огляди, офіційне листування.

В основу методології дисертаційного дослідження уповні вмотивовано покладена низка підходів (системний, світ-системний, комплексний, діалектичний, міждисциплінарний) і методів. Зокрема вирізняємо успішне застосування таких методів як: логіко-аналітичний – для визначення рівня та напрямів наукової розробки теми; історичний – для вивчення історії розвитку політичних двосторонніх відносин; історико-порівняльний – для встановлення тенденцій розвитку співробітництва ЄС – Україна на різних етапах; системно-структурний – для вивчення розвитку відносин між ЄС і Українською державою як складної системи компонентів; метод періодизації – для поділу означеного в темі періоду співробітництва на етапи; проблемно-хронологічний – для розгляду в хронологічній послідовності проблем, які виникали під час розвитку співробітництва ЄС – Україна як загалом, так і в окремих сферах; діахронний – дозволив здійснити періодизацію історіографічного процесу з дослідження відносин ЄС – Україна у 1993–2014 рр. та встановити етапи історичного розвитку двосторонніх взаємин в окреслений час через виявлення якісних змін у їх характері; синхронний – для характеристики історичної

ситуації та визначення факторів впливу на відносини Європейського Союзу з Україною упродовж їх процесу становлення й еволюції. Відзначаємо у якості позитивної складової проведеного М. Юрчак наукового пошуку також і використання з метою збагачення історичного дослідження спеціальних методів інших наук, зокрема методу моделювання дворівневої та багаторівневої гри, методу кейсів, PEST аналізу і контент-аналізу тощо. Базовими принципами наукового дослідження стали принципи історизму, конкретності, документалізму, неупередженості, системності, плюралізму, комплексності тощо.

Науковий характер новизни дисертаційного дослідження насамперед полягає в обґрунтуванні теоретичних положень і концептуальних підходів, сукупність яких сприятиме успішному здійсненню євроінтеграційної політики України, зокрема і шляхом удосконалення механізмів її реалізації. Концептуально дисертаційна праця виграє і від того, що здобувачка на належному науковому рівні дала визначення категоріально-понятійного апарату дослідження як субординованої системи (ієрархії), що включає в себе всі терміни з проблеми конкретного дослідження, а також розкрила суть основних термінів дисертаційної роботи – еволюція, ЄС, Україна, європейська інтеграція. Особливо заслуговує на увагу пояснення двохвимірності поняття «європейська інтеграція України»: 1) зовнішньополітичного, що розумівся як відносини нашої держави з міжнародними європейськими інституціями (Рада Європи, Ради з безпеки, Західноєвропейський союз, Вишеградська група тощо), а на сьогоднішній момент звужився до діалогу «Україна – ЄС», та 2) внутрішньополітичного – «європеїзація України» – перетворення України на справді європейську державу, що передбачає глибинну внутрішню трансформацію, адаптацію до європейських норм, стандартів і практик у майже всіх сферах суспільного життя.

У дисертаційному дослідженні верифіковано підкреслено, що політика ЄС стосовно України здійснювалася у рамках біхевіористської моделі реакцій на стимули (подразники) – ситуативні фактори поточного контексту. Стратегія ЄС

щодо України формувалася у контексті відносин з країнами ЦСЄ та пострадянського простору і своєї «Східної політики». Стратегія знайшла відображення у низці документів: «Позиція ЄС щодо України», ініціативах «Ширша Європа», «Європейська політика сусідства», «Східне партнерство». Найбільшою проблемою для України була відсутність закріпленої у нормативній базі перспективи членства.

Дисертанткою доведено, що відносини ЄС з Україною набули особливої інтенсивності після Помаранчевої революції та Євромайдану, а також перебували у постійній залежності від міжнародного контексту, зокрема позицій США та РФ. Ці положення відображені в авторській концепції періодизації, запропонованій М.Б.Юрчак.

Вмотивовано відзначено, що європейський прагматизм України засновувався на прагненні розширеної, особливої співпраці з гарантованістю перспективного членства у Європейському Союзі. Однак очікування України щодо надання особливих гарантій членства у ЄС, на жаль, не справились.

На основі широкого кола джерел доведено, що з-поміж країн ЄС у ставленні щодо інтеграції України вирізняються «друзі», «лояльні» держави та «противники». В останні роки спостерігалась ситуація наростання конфліктності між старими та новими членами ЄС. Зокрема, нові суб'єкти євроспільноти виступають за подальше розширення Євросоюзу в східному та південному напрямках, попри, в основному, негативну позицію стосовно цього питання старих членів ЄС. До «українофілів» у ЄС відносяться країни Балтії, Північноєвропейські країни, Велика Британія, Польща, Кіпр та Мальта. Серед найбільших лобістів симпатиків України в Євросоюзі є країни колишнього соцтабору та Балканські країни, з якими нашу державу єднають, на жаль, не лише укорінені у далекому минулому позитивний досвід співпраці, а й пережиті на зламі тисячоліть глибокі суспільні трансформації і політична нестабільність. До «лояльних» країн зараховуємо Балканські країни, Німеччину, Францію, Ірландію, Іспанію, Італію, Португалію, Румунію.

Найбільшими противниками розширення ЄС за рахунок України виступають Греція, Австрія, Чехія, Угорщина, Нідерланди.

Здійснений здобувачкою аналіз досліджуваного кола питань показав, що Україні потрібно шукати проблему не в нових, чи в старих членах, адже найбільша небезпека для європейської перспективи України лежить не в Москві або Берліні – а тільки в Києві. Країни ЄС зацікавлені, що країни Європейського сусідства, куди входить і Україна, були територією безпеки і стабільності, де економіки і бізнеси мають усі можливості для зростання.

Науково важливим і оригінальним сюжетом дисертаційної праці є історія прийняття і реалізації програми «Східного партнерства». У ній основний акцент був сфокусований лише на підписанні Угоди про асоційоване членство та створенні зони вільної торгівлі без надання преференцій Україні. Однак, навіть за таких умов програма «Східне партнерство» є максимально вигідною для України, оскільки інтенсифікує та поглиблює співпрацю з країнами Європейського Союзу в галузі енергетичної безпеки, розвитку транспортних коридорів, регіональної безпеки та стабільності; прикордонної співпраці та регіональної кооперації.

Здобувачка аргументувала положення, що, незважаючи на всю складність та неоднорідність поступу України до ЄС, зберігається позитивна динаміка від партнерства до безпрецедентної в історії ЄС Угоди про асоціацію з Україною. Європейський Союз видав більше 30 документів, що стосуються України. Базовими угодами є Угода про партнерство та співробітництво та Угода про асоціацію та ЗВТ між ЄС та Україною.

Дисертаційна праця завершується логічно викладеними і всебічно обґрунтованими висновками, які підсумовують основні результати дисертації та відповідають поставленим завданням дослідження.

Водночас хочемо звернути увагу авторки дисертації на окремі неточності, недоліки або «вузькі» місця наукового історичного дослідження.

По-перше, з точки зору ґрунтовності історичного наукового дослідження при формулюванні першого завдання (с. 7) доречно було вести мову не про інформаційний, а про верифікаційний, доказовий потенціал джерельної бази.

По-друге, з дослідницького поля, на жаль, випав масив найновіших публікацій, у тому числі монографій, за 2011 – 2016 рр. авторства А. Киридон, В. Копійки, В. Машкевича, Т. Сидорук, Л. Чекаленко, Г. Шамборовського та ін. Окрім того, у списку використаних джерел відсутні праці авторки дисертаційної праці.

По-третє, змістовно і стилістично не вповні коректно виписано методологію дослідження у вступі (с. 8). Зокрема, не погоджуємося з використанням у множині терміну «методологічна основа» і відзначаємо вживання не в тому відмінку спеціально-історичних методів.

По-четверте, на с. 10 неточно вказано обсяг основного тексту дисертації – 197 сторінок замість 201 сторінки.

По-п'яте, додатки А і Б чомусь відрізняються підходами до їх складання: додаток Б складений хронологічній послідовності, а для додатка А притаманна «хронологія навпаки», хоча в назві його зазначено «Хронологія двосторонніх відносин між ЄС та Україною у 1993–2014 рр.».

По-шосте, викликає сумнів доцільність у дисертаційній праці, принаймні в такій формі, підрозділу 4.3 «Потенціал впливу країн-членів Євросоюзу на інтеграційні перспективи України в 2014 р.», в якому на 33 сторінках розкрито позицію 28 країн-членів ЄС щодо інтеграційних перспектив України – трохи більше однієї сторінки на державу. Звідси, фрагментарність, описовість, низький рівень інформаційності та науковості відзначеного фрагменту дисертаційного дослідження.

При цьому відзначаємо, що наведені вище зауваження, побажання і рекомендації істотним чином не впливають на високий фаховий науково-теоретичний рівень виконаної роботи. Авторка підготувала комплексну оригінальну за змістом наукову працю, яка покликана стати реальною допомогою як для фахівців-істориків, так і для державних службовців України,

представників відповідних міністерств і відомств, викладачів і студентів спеціалізованих навчальних закладів, для усіх тих, хто в силу професійних і службових обов'язків пов'язані з євроінтеграційним вектором зовнішньої політики України. Автореферат змістовно цілком відображає результати проведеного дисертаційного дослідження, яке має завершений, самостійний і комплексний характер, пройшло всебічну апробацію на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях і семінарах. Основні положення та висновки дисертації викладені в тринадцяти наукових публікаціях, у тому числі в семи фахових статтях, п'ять з яких опубліковані у виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз даних.

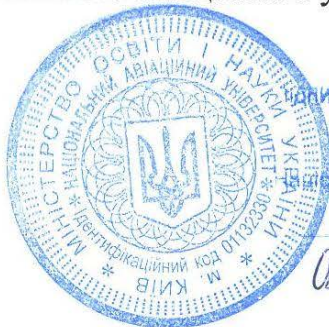
Дисертаційна праця Марії Богданівни Юрчак «Еволюція відносин ЄС – Україна у 1993 – 2014 рр.: історичний аспект» містить обґрунтовані та достовірні наукові результати і відповідає вимогам, викладеним у «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами), а її авторка заслуговує присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02 – всесвітня історія.

Офіційний опонент:

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри міжнародних відносин,
інформації та регіональних студій
Національного авіаційного університету

С.С. ТРОЯН

Засвідчую
Вчений секретар
Національного авіаційного університету
Троїан С.
Т. Євчева